

MÜDİR. MUDİR (A.) id âre, hazine veya kalem işlerine âit bir vazife ve makamı işgal eden kimsenin unvanıdır. Osmanlı devleti teşkilâtında XIX. asra kadar böyle bir vazife ve me'mûriyet unvanına rastlanmamakta, bu makamlar için, idarî vazifelerde, zaim, nazır, muhassıl, mütesellim, voyvoda ve kalem işlerinde de emîn, reis, halîfe, ve kâtip gibi, muh-talif tâbirler kullanılmakta idi. Müdür kelimesi MÜDİR.

m

tenin ilk defa idarî bir ıstılah olarak kullanılmasında, belki de, Fransızca karşılığının te'siri olmuştur. Tanzimâta tekaddüm eden senelerde, merkezde bulunan, fakat Babıâli'nin hangi yüksek makamına bağlı olduğu sarîh olarak anlaşılamadan „ebniye müdürü". (Lutfî, IV, 29 ■), taşralarda bâzı yerlerde „ruga-ı zeyt müdürü" (Başvekâlet arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, sadâret kethüdâiiği kâtipi kalemi, defter nr. 50, mükkerrer) isimleri ile, bâzı me'-mûriyetlere tesadüf olduğu gibi, tanzimâtın hemen akabinde kazalarda müdür nâmı ile bir me'mûrun idaresinde idarî-mâlî me'mûr-luklar ihdas edildiği görülmektedir. 1258 (1842) 'de memleketin yeniden tanzim ve idaresi için, müşirlere ve valilere verilen mufassal talimattan öğrendiğimize göre, öteden beri memleket işleri her belde bulunan eşraf ve ileri gelenler marifeti ile görüldüğü cihetle, sancaklar dahilindeki kazaların mühim iş ve hizmetlerinin bundan sonra daha iyi idaresi ve emvâü-mîrîyenin lââyık) ile tahsili maksadı ile, her kazaya oranın kadim ailelerinden ve en ileri gelen bir kimse „müdür-i kaza" nâmı ile nasp ve tâyin kılınmış, bu müdürlerin haftada iki üç defa o mahallin hâkim, müftî ve eşrafı ile bir meclis akdetmeleri ve memleket işlerinin bu suretle iyi görülmesini te'min ve halli güç

ve istizana muhtaç meseleleri, mercileri bulunan liva kaymakamları vâsıtası ile, eyâlet müşirine arzylemeîleri usûlü vaz'olunmuş idi. Kaza müdîrlerine, idare masraflarına karşılık oimak üzere, buldukları kazanın âşân ve rüsumu varidatından aş.-yk. dördte bir mık-darı bırakılıyor, fakat kaza vergisi ve rüsumu kaza müdiri ile kazanın ileri gelenlerine müteselsilen taahhüt ve tekeffül ettiriliyor, her kazanın umûr-i zaptiye ve mâliyesinin müdirler marifeti ile icrası cihetine gidildiği cihetle de, iyi ve kötü cereyan edecek ahvâlden bunlar mes'ûi tutuluyordu tafsilât için bk. Topkapı sarayı arşivi, E. 1430}. *Madır* kelimesinin bu mânadaki kullanılışı, Mısır 'da *mudi riya* denilen vilâyetlerin idarecilerine

bu unvanın verilmesine de sebep olmuş bulunsa gerektir. Bu me'mûriyet, 1813 'ten bir az sonra, Mehmed Ali Paşa tarafından ihdas edilmiş ve Mısır 'in idarî taksimatı, 7 *mudiriya* kurularak, yeniden teşkilâtlandırılmış idi. Bu sayı hidivlik tarafından müteaddit defalar değiştirilmiş ve son defa 14 *mudiriya* tesbit olunmuş idi. Müdîr 'in başlıca vazifesi zirâî faaliyeti, zirâat teşkilâtını, irvâ ve İska amelîyesini idare etmekle beraber, ayrıca kendisine tabî bulunan merkez me'mûrlarını ve *mudiriya* 'nin şubeleri olan *kism* 'lan ve bunların başındaki *nüzir* 'ler emri altında bulunmam Ansiklopedini

durmak idi. Hidiv Said Paşa zamanında, *mudiriya*, bir takım suiistimallere mâni olunmak gayesi ile, muvakkaten ilga edildi ise de, bilâhare hidiv İsmail Paşa zamanında, bu yüksek idarî vazife, o zamana kadar olduğu gibi sâdece türklere değil, aynı zamanda asıl mısırlılara da açık -tutulmak üzere, yeniden teşkil olunmuş idi (krş. A. B.aClot Bey, *Aper-çu general sur*

l'Egypte, Brûxelles, 1846, s. 172 v.d.; A. von Kremer, *Agypten*^ Leipzig, 1863, 11, 8; İlyâs.-al-Ayyûbi, *Târih Mişr fi'aşr al-h'idiv İsmâ'il Büşâ*, Kahire, 1341, s. 62).

XIX. asrın ortalarında Osmanlı devleti merkez teşkilâtında, menâsıb-ı divâniye esbabından ve ûlâ smıfı sânîsi veya mütemayiz rütbelerinde, bâzı dâirelerin başında (tahrirât-ı hâriciye, evâmîr-i mâliye, evrak, beytüimâl, hazî-ne-i evrak, Babıâli evrak, meçlis-ivâlâ dî-vân-ı ahkâm-ı adliye, şûrây-i devlet evrak müdirleri) *rnudir*'ler bulunduğu gibi, zâbitân-ı akSâm arasında da, meselâ mektûbî-i hâriciye evrak, müdiri, mektûbî-i ser-askerî odası, mühimme, evkaf senedât, mahlûlât, tahsilat, rüsumat emâneti tahrirat müdirleri gibi *mu~dir* unvanını hâiz me'mûrlar mevcut idi. Diğer taraftan meclis-i imâlât-ı bahriyede fabrikalar müdiri, ayrıca feshâne müdiri, posta ve telgraf müdiri ile mekteb-i îdâdiye ve mekteb-i mülkiye müdirleri bilhassa bu unvan taşıyanların başında gelmekte idi. Artık kaza müdirleri yerine, kaymakamlar getirilmekte ve müdirler, bugünkü teşkilâta olduğu gibi, nahiyelerin idaresine me'mûr olmakta idiler. Asrın sonlarına doğru nezâretler teşkilâtı genişledikçe, her nezâretin bünyesinde muhtelif kalem işlerine bakan müdirler çoğaldı ve bilâhare umûm müdiriikler de teşkil edildi. Daha sonraları müdirliklere daha yüksek rütbeli kimseler getirilmeğe başladı; msl. 1325 senesinde mekteb-i sultanî ve müze müdirleri— bâlâ, meşihat sicillât-ı şer'îye müdiri — h a r e m e yn pâyeli ve bâb-ı fetva ev--rak müdiri — k a z a s k e r idi; erkânı har-biye-i umûmiye riyasetinin şubelerini ve askerî tıbbiye mektebini—f erik, ser-askerlî şube müdirüklerini—m i r l i v â rütbesindeki müdirler idare

ediyordu.

Görülen hizmetin ehemmiyetine göre, bâzı dâire ve müesseselerde müdür-i sânilik ve müdir muavinliği ihdas edilmiş, müdür-i sâni-iiklere yüksek rütbeli zâtların (msl. askerî tibbiyede f e r i k) getirildiği olmuştur. Bugün vilâyet idarelerinde de bir çok âmme hizmetlerinin başında müdir unvanını taşıyan me'mûrlar bulunmaktadır (tafsilât için bk. *Devlet-i aliyye-i Osmaniye sâl-nâmesi*, 1281=1865, 1287= 1871, 1312=1894; *Musavver nev-sâl-i-osmânî*,

45

786 MÜDİR — MÜEYYED-ZÂDE.

1326 = 1910 sen esine âit; *Türkiye cümhûriyeti sâl-nâmesi*, (1925 ve 1926 seneleri). (M. TAYYİB GÖKBİLGİN.)

MÜDÜR. [Bk. MÜDİR.]